

NEMEK, SZEXUALITÁS ÉS BŰNÖZÉS

1. A szexuális bűnözés társadalmi megítélése

A nemiség és a kriminalitás együttes említésekor logikusan a szexuális bűncselekmények jutnak eszünkbe. Nyilvánvaló azonban, hogy az összefüggések nem korlátozódnak néhány, közvetlenül ebbe a körbe sorolható bűncselekményre. A közösülés vagy más testi kapcsolat lehet oka, célja, de még elkövetési eszköz-cselekménye (például kémkedés esetén a hírforrás kegyeibe férkőzés) is a deliktumoknak. Kriminológiai megközelítésben tehát a vizsgálódások semmiképpen nem szűkíthetők a házasság, a család, az ifjúság, valamint a nemi erkölcs értékeit sértő magatartásokra. Az általános bűnözéskutatás keretében számos elmélet foglalkozik az elkövető vagy a sértett, valamint mások (például az elkövető fejlődése szempontjából meghatározó személyek) szexuális szempontból jelentős tulajdonságaival, megnyilvánulásaival olyan kérdések vizsgálata során is, amelyek nem közvetlenül tartoznak a nemi viselkedés problémakörébe.

Ennél is általánosabb – de egyáltalában nem elhanyagolható – megközelítés az, amelyik a nemek és a bűnözés kapcsolatát oksági vagy más keretek között a cselekmények elkövetésében, illetve elszენvedésében való részesedés arányaiból kiindulva elemzi. Régi felismerés, hogy a nők a népesség egészéhez viszonyított számukhoz képest csekély mértékben válnak elkövetővé. Hans Joachim Schneider szerint a fejlett ipari országokban 10-20% körül mozog a gyengébb nemnek az össz-bűnözésben való szerepét kifejező mutató, míg a fejlődő országok esetében ugyanez 3-5%-ot tesz ki.⁴

Magyarországon a nőknek az össz-bűnözésben való részvételi aránya sokáig tartósan 15% alatt maradt. Az 1976 és 1995 közötti időszakban az 1987-es évben érte el a legmagasabb arányt, 14,7%-ot, a múlt század kilencvenes éveinek első felében 10–10,5% között ingadozott.⁵ A legutóbbi években ez a mutató 16% körüli szintre emelkedett:

⁴ Schneider, 1987, 561. o.

⁵ Fehér, 1997, 140. o.

A magyarországi bűnelkövetők nemi összetétel szerinti megoszlása⁶

	2005		2006		Változás 2005=100%
	száma	aránya%	száma	aránya%	
Ismertté vált bűnelkövetők összesen	133790	100	124171	100	92,8
Férfi	111956	83,7	104075	83,8	93
Nő	21665	16,2	19932	16,1	92
Nem regisztrált*	169	0,1	164	0,1	97
* megszüntetett vagy meg nem indított eljárások, a statisztika az adatot nem rögzíti					

A legmagasabb arányú női részvétel a vagyon elleni bűncselekmények körében tapasztalható, ám itt is a kevésbé súlyos alakzatoknál. A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények elkövetői között igen alacsony a nők aránya, s azok is inkább részesei – és nem tettesi – magatartást valósítanak meg. A személy elleni agresszív deliktumok elkövetői között a nők aránya elhanyagolható nagyságrendű. Ezek a tettek egyrészt életközösségi konfliktusból származó, indulati, emocionális jellegű emberölések, azok kísérletei vagy életveszélyt okozó testi sértések, másrészt újszülöttek sérelmére elkövetett emberölések (Fehér, 1997, 141–142. o.).

Más a helyzet az áldozati mutatók terén. 2005-ben és 2006-ban Magyarországon az ismert természetes személy sértettek 34–35%-a volt nő⁷.

Vannak olyan felfogások, amelyek a bűnözés egészét, általános okait vagy legalábbis annak széles körben jelentkező megnyilvánulásait kapcsolják össze a szexualitással ott is, ahol egyébként az összefüggések nem szembeötlők. Igen régen kialakult például a kleptománia ilyen jellegű magyarázata. Eszerint (és erre klinikai adatok, önvallomások is vannak) a beteges lopkodás, amely elsősorban nőkre jellemző, egyfajta titkos élvezet, amely egyeseknél akár orgazmust is eredményezhet.⁸ Az ilyen megközelítés a már tárgyalt pszichoanalízisre jellemző, amelynek alaptétele, hogy az „id”, vagyis a lelki folyamatok legősibb tartománya valójában az ösztönkésztetéseket, elemi hajtóerőket tartalmazza, amelyek között a libidó igen fontos szerepet játszik. Ennek megfelelő, társadalmilag is elfogadott keretek közé szorítása (az „ego” által a „szuperego”-ban internalizált normákkal való összevetés alapján) szükséges a szocializált, így a jogkövető viselkedéshez.

⁶ Forrás: A bűnözés alakulása Magyarországon 2006-ban. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. <http://crimestat.b-m.hu/DefaultLoad.aspx>

⁷ (<http://crimestat.b-m.hu/DefaultLoad.aspx>).

⁸ Fenichel, 1999, 371. o.

Logikusan lehet arra következtetni, hogy ebben a feszültségben a nem megfelelően elnyomott libidó éppen szexuális cselekmények elkövetésére vezethet. Sigmund Freud a bűnözéssel közvetlenül foglalkozó kevés írásainak egyikében az emberben már benne lévő (ödipális eredetű) szexuális büntudatot, annak alapján a büntetésre vágyást jelöli meg elkövetési okként.⁹ A későbbiekben a pszichoanalitikus irányzat már árnyaltabban közelítette meg a problémát, a szexualitás mellett egyéb tényezők közrehatását is elismerte.¹⁰

A teóriák másik csoportja a társadalom érték- és normarendszerét, vagy éppen hatalmi viszonyait, illetőleg azok hiányosságait, esetleg azok összeomlását tartja a bűnözés szempontjából meghatározónak. Ebben az esetben tehát a pszichoanalízis oldaláról közelítve azt mondhatjuk, hogy a „szuperego” azért nem képes betölteni az egyén helyes magatartásának lelki meghatározását, mert maga is ellentmondásokkal terhelt, néha pedig világos és szilárd értékképzetek közvetítésére képtelen világból meríti anyagát. Másrészt vannak olyan nézetek, amelyek éppen az uralkodó, túlságosan is megszilárdult felfogást tekintik a kriminalitás egyik okozójának, vagy legalábbis elősegítő körülményének.

Friedrich Engels „A család, a magántulajdon és az állam eredete” című írásában az anyajog megdöntését a női nem világtörténelmi vereségének nevezte.¹¹ A férfiak és nők helyzete közötti ellentmondások szerint ugyanazon folyamat következményei, amelyben a társadalom osztályokra szakadt,¹² és ezzel egyebek mellett a bűnözés okait létrehozta.

Cesare Lombroso és Guglielmo (az angol fordításban: William) Ferrero tette az első jelentősebb kísérletet a női bűnözés sajátosságainak és okainak feltárására. A „La donna delinquente, la prostitute e la donna normale” (A bűnöző nő, a prostituált és a normális nő, angol fordításban: A női elkövető) című munkájukban alapvetően a Lombroso-i általános magyarázattal összhangban fejtették ki a jelenséggel kapcsolatos gondolataikat. Nyilvánvaló, hogy a „Bűnöző ember” című munkában már kifejtett tételeket kívánták a szerzők kiegészíteni, hiszen az „ember” akkoriban más nyelveken ugyanúgy, mint magyarul a férfiakat jelentette. A tapasztalati tényekkel összhangban állapították meg, hogy a feminin jelleg önmagában semmiféle összefüggésben nincs a bűnözéssel, ellenkezőleg. A férfiakhoz hasonlóan azonban született női bűnözők is vannak Lombroso és Ferrero felfogásában. Az atavisztikus jegyek az utóbbiakon is megfigyelhetők, fejlődési rendellenesség maga az is, hogy férfias tulajdonságaik vannak olyan egyéb eltérésekkel, amelyek még az erősebb nem képviselőire sem jellemzők. Ilyen a csalásra, szélhámosságra való hajlam. A női bűnözés eszerint biológiai okokra vezethető vissza, amely vagy orvosolható, vagy pedig a társadalomból való kirekesztéssel rendezhető.¹³

⁹ Freud, 1982

¹⁰ Fitzpatrick, 1976

¹¹ Engels, 1977, 483. o.

¹² uo. 491. o.

¹³ Lombroso-Ferrero, 1895, 43. o.

William Isaac Thomas az 1923-ban megjelent „The Unadjusted Girl” (A nem alkalmazkodott lány) című munkájában már társadalmi okokat keresett a női bűnözés magyarázatára. Szerinte a bűncselekmények elkövetésére is vezető feszültség abból adódik, hogy a társadalomban a nőkkel szemben kialakított szerep-elvárások és értékek (a szüzesség szinte szentként való tisztelete), másfelől pedig a lányokban is meglévő vágyak és kívánságok (az új tapasztalatok, a biztonság, a mások részéről való észlelés és kezdeményezéseikre adandó válaszok, továbbá az elismertség iránti sóvárgás) kielégítésének társadalmi realitásai közötti ellentmondások játszanak meghatározó szerepet a jelenség alakításában.¹⁴

Talcott Parsons funkcionális szociológiai elmélete egyebek mellett kitér arra a folyamatra, amelyben a férfiak a nemi szerep tanulása során a nőiesség elkerülésére törekednek olyan tulajdonságok – például keménység, hatalom - előtérbe helyezésével, amelyek a bűnelkövetésnél is hatást gyakorolhatnak.¹⁵ Ebben a megközelítésben tehát a férfi tipikusan elkövető, a nő pedig jellemzően áldozat az említett viszony egyáltalán nem ritka kivételként bekövetkező elfajulása során. Egyfajta sajátos magyarázat is ez az elmélet a férfiak kriminálstatisztikai túlreprezentáltságára. A tétel általánossága vitatható, már csak azért is, mert a férfi elkövetők többsége mellett is létezik női bűnözés, amelyre így külön magyarázatot kell adni.

Magától értetődik, hogy a feminista irányzatok is választ keresnek a nemek és a bűnözés összefüggéseire, nem kizárólag a női kriminalitás sajátosságaira fókuszálva. A többes szám használata arra utal, hogy ma már a kriminológiai feminizmus is több, egymástól esetenként lényegesen különböző áramlatra bomlik. A különböző iskolák és csoportok valamilyen módon visszatükrözik és továbbviszik a bűnözésről – és a társadalomról – vallott általános elméleteket, legközvetlenebbül azonban a radikálisnak vagy kritikainak nevezett felfogásokhoz állnak közel. Ennek megfelelően beszélhetünk posztmodern, marxista,¹⁶ szocialista¹⁷ és számos más iskoláról. A liberális feminista kriminológia a nők elnyomását a kapitalizmus és a patriarchátus együttes következményének tekinti, meghatározó jelentősége a társadalmi helyzetnek van ebben a megközelítésben. A női bűnözés mutatói emelkedésének egyik oka, hogy a lovagiasság csökkenésével a hatóságok egyre kevésbé elnézőek ezzel az elkövetői csoporttal szemben. A radikális feminista irányzat szerint az egész társadalmat, annak minden mozzanatát áthatja a férfiuralom, ennek megfelelően a nők általában áldozatnak tekintendők.¹⁸

Ilyen megvilágításban a női bűnözés jelentős része magyarázat nélkül marad. Az a tétel ugyanis, hogy a gyengébb nem képviselői kizárólag önvédelemből folyamodnak törvénytörtő eszközökhöz (konkrétan: erőszakhoz), az

¹⁴ Thomas, 1923

¹⁵ Tamási, 2006, 549–551. o.

¹⁶ Rafter – Natalizia, 1981

¹⁷ Messerschmidt, 1986

¹⁸ Tamási, 2006, 548–549. o.

empirikus kutatások adatai alapján egyszerűen nem állja meg a helyét.¹⁹ Avshalom Caspi, Terrie E. Moffitt, Michael Rutter és Phil A. Silva a nemek közötti eltérő bűnözési arányok elismerése mellett a nők antiszociális magatartása tekintetében egy kutatás alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a különbség nem olyan jelentős, mint ahogyan azt általában feltételezik, másrészt az oksági tényezőkben és a konkrét megnyilvánulások hátterét illetően sem találtak jelentős differenciát.²⁰

Összességében azt lehet mondani, hogy minden jelentős törekvés ellenére a feminista kriminológia idáig nem tudta koherens módon megmagyarázni a nemek közötti bűnözés eltéréseit. Feltétlen érdeme viszont az, hogy egyáltalában a problémának erre a vetületére irányította a figyelmet és kétségtelenül fontos részeredményeket produkált.²¹

2. Szexuális bűncselekmények: fogalmak, társadalomra veszélyesség

Büntető törvénykönyvünk a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket határozza meg XIV. fejezetében. Már ebből a felsorolásból is sejthető, hogy a jogalkotó – részben praktikus szempontok alapján – ezúttal is meglehetősen különböző magatartásokat foglalt össze. A házasság az európai jogi, közhatalmi és zömmel a vallási normarendszerekben egy férfi és egy nő törvényesített együttélését jelenti. Másutt – például az iszlám világban – ez nem így van, de ma már kontinensünkön is léteznek olyan országok, ahol egynemű párok is ugyanilyen köteleket létesíthetnek. Tény az is, hogy a XX. század utolsó harmadában Magyarországon is változott a házasság mint hivatalos kapcsolat társadalmi, és ennek következtében közhatalmi értékelése is.

Kriminológiai különbséget kell tenni mindenekelőtt a jogszabályokkal szembehelyezkedő, de egyébként a nemi kapcsolatok terén az uralkodó társadalmi, az esetek zömében az orvosi vagy pszichológiai megítélés szempontjából abnormálisnak nem tekinthető magatartások (ilyen például nyilvánvalóan a kitaratottság), másrészt pedig azon viselkedési formák között, amelyek a jogalkalmazás és a kutatások megállapításai alapján összefüggenek, vagy legalábbis összefügghetnek valamilyen mentális, illetőleg fiziológiai torzulással, a normálisnak tekintett állapottól való eltéréssel. Ez utóbbiak jellemzően az erőszakos bűnözés körében is tárgyalhatók, hiszen tipikusan együtt járnak a partner (vagy partnerek) nemi szabadságának durva megsértésével.

Meg kell állapítani mindenekelőtt, hogy a szexualitással kapcsolatos magatartások társadalmi és közhatalmi értékelésének változása nem valamiféle következetes erkölcsi és jogi normarendszer általános átalakulása keretében történik. Magyarul: nincs minden esetben elfogadható magyarázat arra, hogy valamely cselekményt miért rendel büntetni a jogalkotó (vagy ítél el a közvélekedés), miközben ugyanolyan, vagy legalábbis hasonló viselkedést

¹⁹ Fiebert – Gonzalez, 1997

²⁰ Caspi – Moffitt – Rutter – Silva, 2001, 234–235. o.

²¹ Tamási, 2006, 549. o.

megenged a szabályozás. Példaképpen említhető a pornográfia megítélése, ami kiskorúak szerepeltetése, velük kapcsolatosan elkövetett visszaélések esetén büntetendő, egyébként nem. Köztudomású tény ugyanakkor, hogy a felnőtt pornó igen jelentős iparággá nőtte ki magát, ma már komolyan senkinek nem jut eszébe a teljes tiltás.

Ugyanakkor hatályban van a Btk. 207. §-a, amely szerint „*Aki haszonszerzés céljából valakit közösülésre vagy fajtalanságra másnak megszerez, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő*”. A következetes jogalkalmazói gyakorlat szerint nem feltétel, hogy a „megszerezett” személy eredetileg zárkózzék el a más által összehozott együttlétől. Aki pedig pornográf filmet készít, annak értelemszerűen meg kell szereznie a szereplőket ahhoz, hogy mással közösüljenek vagy fajtalankodjanak. A haszonszerzési cél sem igényel kiterjedt bizonyítást.

Ez a példa is mutatja, hogy a nemi erkölcs elleni bűncselekmények körében különösen nehéz a társadalomra veszélyesség adott időben történő meghatározása még akkor is, ha a jogalkotó tekintettel van az erkölcsi és jogi értékrend általános változásaira.

Alkotmányos szempontból megkerülhetetlen az a kérdés is, ami más tényállások esetében is felmerül, de a szexuális kapcsolatok büntetőjogi minősítése körében különösen fontos: meddig mehet el az állam az emberek magánélete, legszemélyesebb ügyei vizsgálatában, azok miatt a legsúlyosabb korlátozásokat megengedő jogkövetkezmények alkalmazásában. Magyarul: behatolhat-e a közhatalom a polgárok hálósobájába? Természetesen a kérdés nem szó szerint értendő, hiszen az emberölés például a hálósobában is emberölés. Valójában a privátszférába való beavatkozás alkotmányos korlátairól van szó.

A másik kérdés ezzel szorosan összefügg, de inkább kriminalisztikai-gyakorlati megfontolásról van szó: képes-e egyáltalában a közhatalom bármilyen, tipikusan két ember között és a nyilvánosságtól elzárva megvalósított magatartását a jog érvényesítéséhez szükséges mértékben ellenőrizni, arról büntetőeljárás bizonyítékként is felhasználható adatokat szerezni. A kriminológiának mint a bűnözéskontrollt is vizsgáló, valamint a kriminálpolitika számára ajánlásokat kidolgozó tudománynak azt is számba kell venni, hogy a megfoghatatlan magatartások (gondolatok, a magánlakásban végzett tevékenység stb.) kriminalizálása a jog tekintélyének csökkenését eredményezheti akkor is, ha az emberi jogi szempontoktól elvonatkoztatunk.

A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs oltalmazását szolgáló büntetőjogi rendelkezések, az általuk visszaszorítani kívánt magatartások problémaköréhez tartozik a szexuális zaklatás megítélése. A köznap életben általában nem okoz gondot ennek a magatartásnak a felismerése, a jogi szabályozás számára azonban már nem annyira egyszerű a releváns tények megragadása és tényállásba iktatása. Az emberi jogok, különösen az egyenlő emberi méltóság meghatározó szerepének előtérbe kerülése azonban Magyarországon is óhatatlanul napirendre tűzi a legsúlyosabban tolatkodó viselkedési formák szankcionálását (ami

a kifejtendők szerint részben már meg is történt), esetleges kriminalizálását. Thun Éva szélesebb társadalmi összefüggésekben vizsgálta a szexuális zaklatás jelenségét. Szerinte az ilyen megnyilvánulások azért váltak általános problémává, mert a férfiak saját pozícióik veszélyeztetését látják a nők emancipált viselkedésében és önkifejezésében. A tovakodó és ízetlen magatartás lényegében a korábbi status quo visszaállítására való törekvést jeleníti meg. Arra szolgál, hogy mind a férfiakat, mind pedig a nőket odaszögezze a patriarchátusban megszokott szerepekhez.²²

Az Egyesült Államok Munkaügyi Esélyegyenlőségi Bizottsága megkülönböztette a „valamit valamiért”-típusú, valamint az ellenséges környezetet kialakító zaklatást. Az előbbi előnyök kilátásba helyezésével (például munkába való felvétel, előléptetés stb.) szexuális kapcsolat elérésére irányuló magatartás, az utóbbi pedig támadólagos, illetőleg tovakodó viselkedés, amely ugyanazon cél érdekében valósul meg. Természetesen előfordulhat a kétfajta megnyilvánulás keveredése, együttes jelentkezése is.²³

Sárközi Irén Jennifer Brown-ra hivatkozással a – támadólagos - szexuális zaklatás fogalomkörébe sorolja az ilyen jelleggel tett javaslatokat, ajánlatokat, kétértelmű megjegyzéseket, az obszcén, bántó viccelődést, a feltűnő bámulást, az érintést, a fényképek kitűzését, a szexuálisan kétértelmű tárgyak birtoklását, a megcélzott személlyel fennálló kapcsolatokban való felhasználását.²⁴ Nyilvánvaló, hogy az említett megnyilvánulások önmagukban aligha érik el a büntetendőség szintjét, amennyiben azonban egyfajta állandóságban, ismétlődésben összegeződnek, akkor a másik - gyakran alkalmazási vagy egyéb okokból a zaklatóval együtt lenni kénytelen - személy önrendelkezését, végső soron emberi méltóságát sérthetik. Valójában az ilyen típusú magatartások előkészíthetik egy már egyértelműen bűncselekménynek számító magatartás (például kényszerítés, személyi szabadság megsértése, súlyosabb esetben akár erőszakos közöszlés) tanúsítását, ilyenkor a konkrét körülményektől függően minősíthetők előkészületnek (ami általában nem büntethető), vagy - ritkábban - kísérletnek. A szexuális zaklatás eszerint a diszkrimináció sajátos megjelenési formája, amelyet egyes országokban büntetéssel fenyegetnek.²⁵

A büntetőjogi értékelés szükségességének másik forrása az általános zaklatás, vagy elterjedt idegen kifejezéssel: stalking jelensége, amelynek társadalomra veszélyességét szintén az emberi jogok, az önrendelkezés felértékelődése tette nyilvánvalóvá. A stalking abban különbözik a szexuális zaklatás leírt formáitól, hogy nem feltétlenül nemi kapcsolat létesítésére irányul. Ebbe a körbe tartozik tipikusan a hírességek szenvedéllyé vált követése, a velük való kapcsolat állandó keresése, illetve valamilyen módon való fenntartása, ami esetenként tragikus következményekkel járhat (például John Lennon

²² Thun, 2000, 18–19. o.

²³ Stein, 1999, 5–6. o.

²⁴ Sárközi, 1995, 105. o.

²⁵ uo. 107–109. o.

meggyilkolása). A stalking olyan fenyegető vagy zaklató magatartás, amelyet valaki ismétlődően tanúsít, például más személy követésével, otthonánál vagy munkahelyénél történő megjelenéssel, zavaró telefonhívásokkal, írott üzenetek vagy dolgok küldésével, esetleg a megcélzott személy vagyonának rongálásával.²⁶

A „stalkerek” több típusa ismeretes, hiszen a tartós zaklató magatartás több okra vezethető vissza, megvalósítójának céljai is különbözhetnek. Tény mindenestre, hogy a megnyilvánulások egy része közvetlenül szexuális indíttatású, más része esetében pedig összefügghet a nemiséggel. A Korinek Beáta által – Paul Mullenre hivatkozva – ismertetett egyik csoportba a visszautasított szerelmi partnerek tartoznak, akik nem hajlandók elfogadni a korábbi kapcsolat megszakadását, egy másikba pedig azok, akik társadalmi-szerelmi mellőzöttségüket próbálják ilyen módon kompenzálni, rendszerint pusztán szexuális együttlétre törekedve a kiválasztott személlyel.²⁷ Kétségtelen tény, hogy a stalking általában pre-kriminális helyzetet hoz létre, ezért Korinek Beáta szerint feltétlenül a büntetőjogi szabályozás kialakítására kellene törekedni.²⁸

Valójában ez a kétfajta megközelítés jellemzően megtalálható az egyes nemzeti jogrendszerekben, nem kizárva természetesen, hogy az egyes jogágak és jogforrások egy országon belül is megragadják a nemiségre irányuló támadások többféle társadalomra veszélyességét. Lényegében a diszkrimináció elleni fellépésen alapul az Egyesült Államok szabályozása, ahol a szexualitást érintően kevésbé durva (de ismétlődő vagy állandó) zaklatást, így a célozgatásokat, viccelődést is szankcionálják. A rendelkezések mindenekelőtt a munkajog világában találhatók, az oltalom tehát közvetlenül a foglalkoztatáson belüli egyenlőség értékére irányul. A francia jog ezzel szemben már inkább a nemi szabadságot védi, amikor valamely helyzetnek, gazdasági vagy a hierarchiából adódó erőfölényen, mindenekelőtt a hivatali hatalmon alapuló, a testi kapcsolat létesítése érdekében alkalmazott nyomást kriminalizálja, a pusztá megjegyzéseket és egyéb ráutaló gesztusokat nem.²⁹

Kétségtelen tény, hogy a szexuális zaklatással kapcsolatban igen nehéz empirikus kutatásokat folytatni, hiszen maguk a meghatározások, de különösen az egyének érzékenysége igen eltérő. Ugyanazt a viccelődést, célozgatást, esetleg még a testi érintést is másként élik meg az egyének, mivel pedig a vizsgálatok fő módszere értelemszerűen az áldozatok megkérdezése, az eredményeket nagy óvatossággal kell kezelni. Mindazonáltal a különböző felmérések és azok módszereinek összevetése alapján ki lehet jelteni: igen széles körben elterjedt jelenségről van szó. Ez azért fontos, mert kriminalizálás esetén a jog tekintélyét csorbítja, ha a bűnüldözés korlátozott kapacitása miatt a jogsértők igen jelentős része büntetlenül marad. Voltak olyan kutatási eredmények, amelyek szerint Amerikában a szövetségi alkalmazottak közül (a megkérdezett minta adatai

²⁶ Stevenson, 1999, 175. o.

²⁷ Korinek B., 2004, 123. o.

²⁸ uo. 129. o.

²⁹ Saguy, 2003, 19–49. o.

alapján) a nők mintegy 42%-a, a férfiaknak pedig 14-15%-a élt át olyan magatartást, amit szexuális zaklatásként határoztak meg.³⁰

Jogrendszerünkben a zaklatást egyelőre a maga általánosságában, illetőleg a fent jelzett megnyilvánulási formáiban még nem kriminalizálták. Megjegyzendő, hogy a hátrányos megkülönböztetés egyéb módjait sem, szélsőséges esetektől eltekintve. A Polgári Törvénykönyv 5. §-ának (2) bekezdése visszaélésnek nevezi a jog – egyébként formálisan a rendelkezéseknek megfelelő – gyakorlását, ha az például mások zaklatására irányul. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény 10. §-ának (1) bekezdése szerint zaklatásnak minősül az az emberi méltóságot sértő, szexuális vagy egyéb természetű magatartás, amely az érintett személynek valamely, a hátrányos megkülönböztetés alapjául szolgáló tulajdonságával függ össze, és célja vagy hatása valamely személlyel szemben megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszegényítő vagy támadó környezet kialakítása. Ez a meghatározás a hozzá kapcsolt jogkövetkezményekkel (megállapítás, tiltás, nyilvánosságra hozatal, bírság) együtt nem egyéni felelősségi alakzatot létesít (ami a sértettek szempontjából nem hátrány), nem is ölel fel minden szexuális zaklató magatartást.

Megállapítható tehát, hogy a kérdés továbbra is napirenden van. Egyet lehet érteni azzal, hogy a szexuális zaklatás és/vagy a stalking legsúlyosabb, jól megragadható (erre lehet meríteni a nemzetközi példákból) formáit, illetőleg tartósan megvalósuló kifejtését büntető tényállásba foglaljuk. A kriminológiának nem feladata a megalkotandó tényállás szövegszerű kidolgozása, így annak eldöntése sem, hogy a kétfajta fenyegetést leíró normák hogyan viszonyuljanak egymáshoz. A stalking kétségtelenül magába foglalhatja a szexuális zaklatást, fordítva ez nem így van. Természetesen elképzelhető az utóbbi önálló bűncselekményként való kodifikálása a legnagyobb társadalmi veszélyű nemi fenyegetésekre, míg a többi megnyilvánulás egyéb ismérvektől is függő pönalizálása a stalking keretében. Lényegében ez a helyzet például Kanadában, ahol a büntető törvénykönyv tiltja a szexuális támadást (sexual assault- 265-273. §-ok), amit fenyegetéssel is meg lehet valósítani, valamint a bűnös zaklatást (criminal harassment- 264. §), ami gyakorlatilag a stalking büntető tényállásba foglalása.

3. Történeti vázlat, nemzetközi kitekintés

Az elmondottakból logikusan következik, hogy a házasság, a család, az ifjúság, valamint a nemi erkölcs elleni bűncselekmények szabályozásának és tényleges kezelésének ügye igen változatos képet mutat térben és időben. Történeti tényként kell megállapítani mindenekelőtt, hogy a családi kapcsolatok, azokkal összefüggésben pedig a szexuális élet szabályai mindig függtek a társadalomban fennálló hatalmi viszonyoktól. A polgári átalakuláshoz kapcsolódó alkotmányossági követelmények megjelenése előtt (azok tényleges érvényesülése

³⁰ Crouch, 2001, 110–111. o.

később következett be és még ma sem nevezhető teljesnek) a férfiak és a nők, valamint a különböző társadalmi helyzetű emberek egyenlőségéről, a jogi következményeket tekintve a nemi kapcsolatok terén sem beszélhetünk. Szent László dekrétumai első könyvének 13. fejezete például kimondta:

„Valaki mással paráználkodó feleségét megöli, Istennek adjon számot róla; és ha kedve tartja, vegyen mást feleségül”. Hozzá kell tenni: az uralkodó biztosította azt a lehetőséget, hogy a kicsapongó asszony rokonai bíró elé vigyék az ügyet, ha úgy vélték: igaztalan az eljárás. Ennek megállapítása esetére a törvény előírást nem tartalmazott, a bíróra bízta az igazság érvényesítését.

Az alkotmányos demokráciák megjelenése előtt Európában a személyi állapotra és a családi kapcsolatokra, valamint ezekkel összefüggésben a nemi életre vonatkozó szabályok a keresztény egyházak illetékességébe tartoztak. Olyannyira, hogy a mai értelemben vett igazságszolgáltatás ezekre a viszonyokra vonatkozóan jórészt a közhatalommal összefonódott klérus jogosítványa volt. A vérfertőzés például a házasságot tehetette érvénytelenné, ezen túlmenően nyilvános bűnbánat, esetenként pedig kiátkozás is társult hozzá. Az anális szexet (szodómia) Angliában 1533-ban törvény nyilvánította halállal büntetendő deliktummá. Ennek a magyarázata az ilyen cselekményeket magában foglaló boszorkányság középkori felfogásában keresendő. Érdekes történelmi tény, hogy a tulajdonképpeni erőszakos közöszlések száma a rendelkezésre álló források alapján a mostaniakhoz képest alacsonyabbra becsülhető. Ennek logikus – feminista – magyarázata, hogy a férfiuralom nem csupán az ellenállást, de az elutasítást is kevésbé tűrte, tehát a nők inkább belenyugodtak teljes alávetettségükbe.³¹

A polgári értékrend korabeli felfogását magas szakmai színvonalon törvénybe foglaló Csemegi-kódex (1878) szemérem elleni bűncselekménynek tekintette az erőszakos nemi közöszlést, a fajtalanásra kényszerítést, a megrontást („megfertőztetés” elnevezéssel). Mindezek csak nők (lányok) sérelmére voltak elkövethetők, míg a homoszexualitást kizárólag férfiak egymás közötti kapcsolatában rendelte büntetni a törvény. Büntetőjogi tilalom alatt volt az állatokkal való fajtalanzkodás, valamint a vérfertőzés. A nemi kapcsolatok házasságon belülre korlátozását szolgálta a „férjszínlelés” tényállása (tehát például sötétben a házastársi ágyba bűvás és a feleség által félreértett helyzet kihasználása), valamint a házasságtörés pönalizálása is. Ez utóbbi azonban csak akkor volt büntethető, ha a házasság felbontásához vagy elváláshoz vezetett, így is csak a sértett fél magánindítványára.

Érdemes megjegyezni, hogy Angyal Pál Lorenzre hivatkozva és vele egyetértésben azt jelentette ki: a házasságtörés dekriminalizálása az államnak a családra vonatkozó erkölcsi felfogása miatt szóba sem jöhet.³² Ehhez képest ma hatályos jogunk büntetni rendeli a kettős házasságot akkori is, ha csupán adminisztratív mulasztásról vagy visszaélésről van szó, nem minősül viszont

³¹ Thomas, 2005, 40. o.

³² Angyal, 1937, 104. o.

kriminálisnak a házastárs tényleges, akár életvitelszerű megcsalása sem. Az ellentmondás feloldása nem feltétlenül a hűség büntetőjogi kikényszerítésének visszaállítása, de az erkölcsi alapokat mindenkor végig kell gondolni és lehetőség szerint érvényesíteni is szükséges azokat.

Tiltotta és kriminalizálta a Csemegi-kódex a szülőknek gyermekük mással történő közösülésre vagy fajtalanságra való csábítását. A pornográfia és a szeméremsértő magatartással megvalósított közbotrányokozás tartozott még a büntetéssel fenyegetett megnyilvánulások közé. Külön fejezetek szóltak a kettős házasság, valamint a családi állás oltalmazását szolgáló büntettekről és vétségekről.

Szembetűnő, hogy a prostitúció és a hozzá kapcsolódó cselekmények nem szerepelnek a törvényben. A „keresetszerű kéjtelgés”, valamint az azt körülvevő elősdi tevékenységek valóban nem voltak általában tilalmazottak, a helyi hatóságok lehetősége volt a működés megfelelő keretek közé szorítása. A 160.100/1926 B.M. rendelet egységes szabályozás alá vonta a jelenséget, tilalmazva mások prostitúcióra kényszerítését. A kéjtelgőknek egyébként nyilvántartásba kellett vetetniük magukat, orvosi ellenőrzés alatt álltak. Lakásukat és az ismerkedés lehetséges színtereit is kijelölhették a hatóságok, egyébként a szolgáltatás díja szabad megegyezés tárgya volt.³³

Ezt a reglementációs (szabályozó) felfogást és törvényi rendezést váltotta fel Magyarországon a második világháborút követő szocialista rendszerben a teljes tiltást tartalmazó szisztéma. Az üzletszerű kéjtelgés maga is bűncselekmény volt, a prostituáltak kizsákmányolására, egyáltalában: „futtatásukra” irányuló tevékenységeket szintén szigorúan büntette a törvény. Ennek részbeni alátámasztását és megerősítését szolgálta az emberkereskedelem és mások prostitúciója visszaszorításáról szóló 1950-es New York-i egyezmény, amelyet hazánk az 1955. évi 34. törvényerejű rendelettel iktatott belső jogunkba.

Az 1993. évi XVII. törvény kiiktatta az üzletszerű kéjtelgés büntető törvényi tényállását, lényegében nem érintve azonban a jelenséget körülvevő, abból tipikusan hasznát húzó magatartások büntethetőségét.

A homoszexualitás megítélése szintén sokat változott. A férfiak homoszexualitása korábban igen szigorú büntetéssel, sokszor halállal is fenyegetett magatartásnak számított. Még az 1961. évi V. törvény (a jelenlegit megelőző Btk.) is tartalmazott erre vonatkozó tényállást, noha fő szabályként a kölcsönös beleegyezésen alapuló, azonos neműek közötti aktus csak további feltételek (huszadik életévét betöltött elkövető húsz évesnél fiatalabbal vagy másokat megbotránkoztató módon elkövetve) mellett volt büntetőjogilag értékelhető. A későbbiekben szűkült az ilyenfajta másság kriminalizálásának esetköre, de még a rendszerváltást követő jogalkotás is fenntartott számos olyan normát, amelyek kifejezték az azonos neműek kapcsolatának negatív értékelését. Az Alkotmánybíróság csak 2002-ben semmisítette meg a büntető törvénykönyv azon rendelkezését (199.§), amely szerint természet elleni fajtalanságot követett el az a

³³ Nagy, 1938, 197–200. o.

18. életévét betöltött személy, aki beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolatot létesít vele azonos nemű, 14-18 év közötti életkorúval; ellenben nem követett el semmilyen bűncselekményt, ha a 14-18 éves személy tőle különböző nemű volt.

Az erőszakos közöszlést hagyományosan súlyosan büntették, ebben a tekintetben folytonosság figyelhető meg. Megjegyzendő azonban, hogy a sértett és a körülmények egyáltalában nem elhanyagolható módon megkülönböztetett szerepe mégsem teszi teljesen azonosná e deliktumot a különböző történelmi korokban és törvényekben. Még a jelenleg hatályos büntető törvénykönyv 197. §-ának (1) bekezdése is úgy határozta meg eredetileg e tényállást, hogy a bűncselekményt az követi el, aki nőt házassági életközösségen kívül erőszakkal, avagy az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel közöszlésre kényszerít, vagy a nő védekezésére, illetőleg akaratnyilvánításra képtelen állapotát közöszlésre használja fel. Az 1997. évi LXXIII. törvény módosította ezt a meghatározást. A változás lényege, hogy a bűncselekmény sértettje férfi is lehet, a házassági életközösség pedig nem ad felmentést a szexuális erőszak ilyen megnyilvánulása alól.

E néhány példa jelzi azokat a változásokat, amelyek az egyébként valamennyi történelmi korszakban nyilvánvalóan megvalósuló viselkedési formák mindenkor büntetőjogi megítélését megalapozták.

A nemi erkölcs elleni cselekmények büntetőjogi értékelése azonban nem csupán időben, de térben, vagyis a jelenleg létező jogrendszerekben is nagy eltéréseket mutat. Több államban (például Afganisztán, Irán, Mauritánia) például még ma is halálbüntetéssel sújthatják a homoszexuális aktus résztvevőit, néhányban (például Afganisztán, Irán, Szaúd-Arábia) van is adat ilyen ítéletek tényleges végrehajtásáról.³⁴

Az Egyesült Államokban jelenleg is vannak olyan büntető rendelkezések hatályban (ezek tagállamonként különbözőek), amelyek tiltják a szodómiát, vagyis a szexuális vágy kielégítését a pénisznek nem a vaginába való behatolása, hanem más módon történő érintkezés útján. Ilyen az orális, az anális szex, valamint az állatokkal történő fajtalanzkodás. A meghatározásból adódóan a homoszexuális aktus minden esetben ebbe a körbe tartozik. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság nem tartotta alkotmányba ütközőnek azt a georgiai törvényt, amely ilyen magatartásokat kriminalizált.³⁵ Az adott ügyben egy rendőr ért tetten orális heteroszexuális aktuson két férfit. Ezért a Legfelsőbb Bíróság nem foglalt állást a férfiak és nők közötti szodómia büntethetőségének alkotmányosságáról.

A dolog rendkívül ellentmondásos jellegét mutatja az a tény, hogy egyébként már Amerikában is vannak olyan államok, amelyek törvényesnek ismerik el az ugyanolyan nemű párok együttélését. Sőt: Massachusetts-ben az ottani Legfelsőbb Bíróság egyenesen azt mondta ki, hogy az egyenlő emberi méltóság követelménye miatt a homoszexuális pároktól nem tagadható meg a házasságkötés joga.³⁶ Más tagállamok az élettársi kapcsolatot ismerik el nemi összetételtől

³⁴ Forrás: <http://www.ilga.info/index.html>

³⁵ Bowers v. Hardwick, 478 U.S. 186, 106 S. Ct. 2841, 92 L. Ed. 2d 140 (1986)

³⁶ Goodridge v. Department of Public Health, 798 N.E. 2d 941 (Mass. 2003)

függetlenül. Az egy férfi és egy nő együttéléseként meghatározott házasság hívei számos helyi és szövetségi kezdeményezést tettek az általuk kifogásolt fejlemények megállítására. 1996-ban sikerült is elfogadtatni a Kongresszussal a házasság védelméről szóló törvényt,³⁷ amely a hagyományos definíciót (egy férfi, egy nő) megerősítette. Ennek alapján maga a föderáció nem tiltja ugyan az egyes államok eltérő törvényhozását, de saját jogalkalmazásában megtagadja az elismerést az egyneműek közötti (továbbá a poligám) házasságoktól. A radikálisabb tiltás hívei (nem utolsósorban a Massachusetts-i döntés hatására) azt akarták elérni, hogy az 1996-os törvényi meghatározás magába az alkotmányba kerüljön be, megalapozva ezzel a további tiltó szabályozást, valamint az egyenjogúságot kiterjesztő rendelkezések támadhatóságát [Federal Marriage Amendment]. A javaslat azonban 2004-ben a Kongresszusban elbukott.

Európában a nemek közötti egyenjogúság és a szexuális orientáción alapuló hátrányos megkülönböztetés tilalma szintén oda vezetett, hogy ma már számos ország elismeri a homoszexuális kapcsolaton alapuló házasságot. Belgiumban például 2003-ban módosították ennek megfelelően a törvényeket.³⁸ Hasonló szabályok irányadók Hollandiában és Spanyolországban, másutt (például Szlovénia, Norvégia) pedig a regisztrált együttélés lehetőségét biztosítják.

Mindezek alapján azt lehet mondani, hogy a homoszexualitás büntethetősége ma már egyre inkább talaját veszti, azonban a szélsőségesen különböző megítélés (halálbüntetéssel való fenyegetettség – elismert házasság) következtében az egynemű párok még ma is ki vannak szolgáltatva az életük helyszínétől függő esetlegességnek.

A jogalkotó mögött álló, illetve vele elfogadtatott nemi erkölcs az e körbe tartozó életviszonyok igen széles körében eredményez eltérő megítélést. A házasságtörés például a homoszexualitáshoz hasonlóan halállal fenyegetett bűncselekmény például Iránban. Az ítéletet megkövezés útján hajtják végre. Itt is megemlíthető az Egyesült Államok, ahol hasonlóan szigorú és kegyetlen szankció nem fenyegeti ugyan a kicsapongó házastársakat, a másik fél megcsalása azonban számos tagállamban büntetőjogi tényállás. Rendszerint kisebb súlyú deliktumként határozzák meg (például District of Columbia §22-201), azonban egy Michigan-i bírói döntés arra hívta fel a figyelmet, hogy az ottani szabályozás szó szerinti értelmezése mellett a magatartás akár életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását is eredményezheti.³⁹

Általános – bár nem ellentmondásmentesen kibontakozó - tendenciaként ismerhető fel, hogy a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs védelmét szolgáló büntetőjogi rendelkezések társadalomra veszélyességét az alkotmányos demokráciák a vallási értékrendtől elszakadva egyre inkább az emberi jogok meghatározó szerepére alapozzák. Ez azt jelenti, hogy valamely magatartás

³⁷ Defense of Marriage Act, Pub. L. No. 104-199, 110 Stat. 2419 (Sept. 21, 1996)

³⁸ Loi ouvrant le mariage à des personnes de même sexe et modifiant certaines dispositions du Code civil, 2003-820, 2003/09163

³⁹ People v. Waltonen, 2006 WL 3240002 (Mich. Ct. App., Nov. 7, 2006)

büntethetősége nem a közmegítélésen, hanem a ténylegesen keltett veszélyen múlik. Látszólagos kivétel a vérfertőzés, azonban itt meg kell jegyezni: a büntetendőség jórészt ősrégi tabu alapján áll fenn, bár kétségtelen tény, hogy a legközvetlenebb rokonok közötti (heteroszexuális) nemi kapcsolat az egész társadalomra nézve genetikai károsodást is okozhat. Mindazonáltal még erre a bűncselekményre is igaz, hogy értelemszerűen, a mindenkori alkotmányos állapotnak és tudásnak megfelelően módosítható és módosítandó a jogi szabályozás. Azt lehet mondani, hogy a degenerációval kapcsolatos genetikai-biológiai kutatások jelentős része módszertanilag megkérdőjelezhető (például a született gyermekek vizsgálata során nem mindig vették figyelembe a szülők tulajdonságait, így sokszor nem állapítható meg, hogy az eltérés a vérfertőzés, vagy egyszerűen a normál átöröklési folyamat következménye). Mindebből egyrészt a további tényfeltárások és elemzések szükségessége, másrészt az következik, hogy a jogi szabályozás ebben a körben sem tekinthető lezártnak.⁴⁰ A jogegyenlőség és az egyenlő emberi méltóság követelménye itt is utat tör magának.⁴¹ Ebből logikusan következik, hogy továbbra is szigorúan büntetendők maradnak mindazok a magatartások, amelyek mások egyenlő emberi méltóságát (is) sértik, sőt: a korábban nem kriminalizált viselkedési formák egy része (például házassági életközösségen belüli, illetőleg férfiakkal szemben elkövetett erőszakos közöszlész) éppen ilyen megfontolások miatt kerül be a büntetőjogi tényállásokba.

A valláserkölcsei alapok háttérbe szorulása és a tényleges társadalomra veszélyesség hangsúlyosabbá válása más téren is jelentkezik. Noha büntető törvénykönyvünk a személy elleni cselekmények, konkrétan az egészségügyi beavatkozást, az orvosi kutatásokat és az egészségügyi önrendelkezést érintő tényállások sorában határozza meg, említést érdemel a születendő gyermek nemének megválasztása, amit a Btk. alapvetően tilalmaz. Ennek indokoltsága – különösen az elkövetők személyi társadalomra veszélyessége oldaláról – vitatható, itt azonban kizárólag azért említjük, mert ez a törvényhozási lépés nyilvánvalóan a vérfertőzésnél is szerepet játszó megfontoláshoz hasonlóan arra irányul, hogy a jövő nemzedékeiben ne állhasson elő valamilyen problematikus helyzet (a nemek arányának eltolódása).

4. A nemi erkölcs elleni bűnözés megismerésének problémái, a statisztika alakulása

A nemi bűncselekmények elkövetőire vonatkozó vizsgálatok kutatói hangsúlyozzák, hogy a megállapításokat az általánosan kötelező óvatosságon túlmenő, különös gondossággal kell kezelni. A tettesek tanulmányozása ugyanis értelemszerűen elítélteken történik. A kriminalitásnak ezen a területén azonban lényegesen az átlag feletti rejtve maradással kell számolnunk. Akár

⁴⁰ Bittles, 2005

⁴¹ lásd pl: 37/2002 (IX.4.) AB határozat

magánindítványhoz kötött az eljárás megindítása, akár nem, a sértett felfogásától és akaratától függ magának a történésnek a megítélése is, egyes áldozatok (például kisgyermek) pedig megérteni sem képesek a velük szembeni viselkedés erkölcsi vagy jogi minőségét. Ezen akadályon túl természetesen figyelembe kell venni, hogy számos elkövetőt nem tudnak azonosítani majd elfogni (a hatóság elé állítani). Tovább szűkíti a tényleges tettesekhez képest a kört, hogy nem mindenki szemben sikeres a bizonyítás, esetleg egyéb okból (például lényeges eljárási szabály megsértése) nem születik elmarasztaló ítélet. A szexuális visszaélések miatt elítéltek közül sokan nem működnek együtt a kutatókkal, részben azért, mert még utólag is tagadják bűnösségüket.⁴² Ezzel szemben a rendelkezésre álló közvetett adatok szerint igen sokan megússzák az ügyet, rájuk vonatkozóan pedig legfeljebb csak közvetett forrásból lehet adatokat gyűjteni. Így a „szexuális bűnözőkre” vonatkozó ismereteink szükségképpen korlátozottak.

Vannak olyan becslések, amelyek szerint az Egyesült Államokban mintegy 40 millió ember, vagyis minden körülbelül minden hatodik amerikai ki volt téve valamilyen szexuális visszaélésnek gyermekkorában. Egy kanadai felmérés 22%-os arányt, egy angol kutatás pedig 10%-os hányadot mutatott ki. Ugyanakkor az áldozatvédő szervezetek (nyilvánvalóan érzékeny, a sértettek érdekeit szem előtt tartó) kimutatásai alapján tízezer gyermek közül 7-14 válik nemi bűncselekmény sértettjévé.⁴³

A XX. század 80-as éveiben Magyarországon (Baranya megyében) végzett rejtett bűnözési kutatás során feldolgozott 2448 kérdőív kitöltői közül ketten jelezték, hogy az adatfelvételt megelőző 12 hónapon belül erőszakos közöszlés miatt feljelentést tettek. Ebből arra lehet következtetni, hogy ugyanebben az időszakban összesen 278 büntetőeljárás megindítására irányuló kezdeményezés érkezhett a nyomozó hatósághoz. A rendőrség ténylegesen 33 cselekményt regisztrált, ami az előző szám 8,3%-át teszi ki. A keletkezett adatok és az elvégzett számítások alapján a rejtve maradt bűncselekmények aránya a megkérdezettek sérelmére elkövetett deliktumok esetében 90%-os (a másokkal szemben megvalósított erőszakos közöszlésnél 49%, a vizsgált időszakot megelőzően bekövetkezett ilyen támadásoknál pedig 82%). Ha a kapott értékeket Magyarország egészére vetítjük, és összehasonlítjuk azokat a hivatalos statisztika adataival, akkor 99% fölötti (!) a hatóságok előtt ismeretlenül maradt erőszakos közöszlések aránya.⁴⁴ Ez természetesen csak egyetlen tényállásra vonatkozik. A németországi Baden-Württemberg tartományban a megkérdezettek sérelmére elkövetett erőszakos közöszlések miatt elmulasztott feljelentések aránya mintegy kétharmada, Texasban pedig kevesebb mint a fele volt a Baranya megyeinek.⁴⁵

A magyarországi rendszerváltást követően, a 90-es évek elején ismét lefolytattunk egy kutatást, lényeges vonásait illetően megismételve az egy

⁴² Sampson, 1994, 7. o.

⁴³ Virág – Kó, 1998, 271–272. o.

⁴⁴ Korinek, 1988, 82–98. o.

⁴⁵ uo. 171. o.

évtizeddel korábbi vizsgálatot. Ennek eredményei érzékelhető változást mutattak: a probandussal szemben elkövetett nemi erőszak miatt elmulasztott feljelentések aránya az előző értékhez (90,5%) képest jelentősen csökkent: 1992-ben 50% volt.⁴⁶ Ez némileg összefügghet a hatóságokkal szembeni bizalom némi (néhány százalékos) növekedésével, érdekes változás azonban, hogy a történeteknek, illetőleg a sérelemnek csekély jelentőséget tulajdonítók aránya a 80-as évek 62%-ához képest 1992-re 15,8%-ra emelkedett.⁴⁷

Hangsúlyozni kell, hogy a Baranya megyei felmérések eredményeiként említett adatok viszonylag alacsony esetszám mellett, térben és időben behatárolt körre vonatkoznak. Nem a szexuális bűnözés egészéről, hanem csupán a legsúlyosabbnak tekinthető erőszakos közöszlészről adnak képet. Egészükben összhangban vannak azzal a jelzett következtetéssel, hogy a nemi bűncselekmények körében igen magas a látencia aránya.

2000-ben a németországi Freiburgban, majd a következő évben Pécsen nemzetközi összehasonlító felmérés készült az egyetemi hallgatók szexuális viktimizációjáról. Az eredmények lényegében megegyeztek a két, egymástól igen távol lévő, de társadalmi meghatározottságát tekintve szinte azonos, vagyis összehasonlítható környezetben. A freiburgi hallgatók 90,7%-a számolt be egy vagy több nem óhajtott szexuális eseményről, Pécsen ez az arányszám 80,8%-ot tett ki. A különbség értelemszerűen jórészt magyarázható azzal, hogy a baranyai válaszadók átlagos életkora két évvel alacsonyabb volt. A „nem óhajtott esemény” nem feltétlenül a szó büntetőjogi értelmében vett erőszakos közöszlész vagy szemérem elleni erőszakot jelenti, ide soroltuk a már említett zaklatás (stalking) eseteit is. Ha kifejezetten a kriminálisan értékelhető magatartásokat vesszük, akkor az adatok elemzéséből az a következtetés adódik, hogy a két egyetemi városban minden tizedik hallgató átélte már olyan szexuális támadást, ami konkrétan bűncselekménynek tekinthető. Meg kell jegyezni, hogy más, hasonló indíttatású, de a mintavétel és a környezet tekintetében eltérő kutatások még riasztóbb eredményeket produkáltak.⁴⁸ Ehhez képest a feljelentések száma elenyészően alacsonynak mondható. Vizsgálatunkban az összes áldozati eseménynek csupán 2,3%-át, azaz kilenc esetet jelentett fel a sértett vagy annak megbízottja.⁴⁹

Az első hazai felmérésben szereplő probandusok mindenképp az elkövetőhöz való személyes viszonyukat jelölték meg a hatósághoz fordulás elmaradásának okaként. Ezen túlmenően volt, aki a cselekmény vagy az okozott sérelem csekély fokára hivatkozott (ebben az esetben persze elképzelhető, hogy a támadás tényleg nem merítette ki a büntető törvényi tényállást), mások a nyomozó hatóság munkáját kifogásolták. Volt olyan vélekedés, hogy a bizonyítás kilátástalan

⁴⁶ Korinek, 1995, 128. o.

⁴⁷ uo. 130. o.

⁴⁸ Korinek, 2004, 372–373. o.

⁴⁹ uo. 375. o.

volna. Előfordult az is, hogy a hivatalos eljárás megkerülésével közvetlenül rendezték a konfliktust az érintett felek.⁵⁰

Általánosságban azt lehet mondani, hogy a feljelentések elmaradása jelentős mértékben összefügg a „kettős morál” alkalmazásával. Ez azt jelenti, hogy ugyanazt a cselekményt másképp ítéli meg a környezet (és ez elkerülhetetlenül kihat a sértett felfogására és magatartására is), ha rokon, barát, munkahelyi főnök követi el, és megint másképp, ha idegen a támadó. Tulajdonképpen ezt a felfogást erősítette az a közelmúltig hatályos magyar büntető törvényi szabályozás is, amelynek értelmében házassági életközösségen belül nőt büntetlenül meg lehetett erőszakolni. Ugyanezzel a kettős morállal függ össze, hogy a még elfogadható vagy már kriminálisnak nevezhető szexuális közeledés határai gyakran elmosódnak. A megkülönböztetés különösen akkor nehéz, ha a helyzet és a szereplők állapota (különös tekintettel az alkoholos vagy esetleg kábítószeres befolyásoltságra) még viszonylagosabbá teszi a magatartási mércéket. Tipikusnak mondható, hogy az ilyen „határesetekben” különösen nagy a hajlandóság a sértettben az ügyön való túllépésre, amivel elkerüli a társadalmi előítéletek miatt rá is kiható megbélyegzést: Ugyanakkor szerepet játszik az is, hogy az áldozatok többnyire nem szeretnék a velük közeli kapcsolatban álló személyek bűnözővé nyilvánítását, ami értelemszerű következménye lehetne a feljelentésnek. Felmerül még a történetek miatti önvád is.

A mondottakkal is összefüggésben gyakran megtörténik az események utólagos átértelmezése, ami azt jelenti, hogy a támadás elszenvedője a környezetében kialakult mércét alkalmazza, majd definiálja az incidenst. A tradicionális szerepeltvárásokból olyan magatartásforma vezethető le, amely a nőtől megkívánja a tartózkodó, ellenálló viselkedést. Ha ezt csupán az adott történések kimenetelével vetik össze, akkor kialakulhat a nőre nézve kedvezőtlen megítélés.⁵¹

A hivatalos kriminálstatistikai adatok alapján azt lehet mondani, hogy a család, a házasság, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények száma Magyarországon soha nem volt kiugróan magas, de az e körbe tartozó magatartások kiemelkedő társadalomra veszélyessége és nehezen követhető, de nyilvánvalóan létező továbbgyűrűző hatása miatt a rendelkezésre álló információk elemzése – a rejtve maradó bűncselekményekkel kapcsolatban mondottak szem előtt tartásával – a visszaélésekkel szembeni fellépés tervezése és megvalósítása során indokolt. Általánosságban egyet lehet érteni azzal a megállapítással, amely szerint a szexuális bűncselekmények alakulása attól függ, hogy az adott társadalomban erősödnek vagy csökkennek-e azok a tényezők, amelyek a személyiség érzelmi és erkölcsi fejlődését akadályozzák vagy hátrányosan befolyásolják.⁵² Sajátos, eltérő okok is befolyásolhatják azonban az adott időszakban ismertté vált cselekmények számát. További fontos körülmény a társadalomnak a jogalkotásban kifejeződő erkölcsi fejlettsége, különösen tolerancia-szintje. Ha korábban perverzióknak tartott vagy más okból tilalmazott (például prostitúció) magatartások jogszerűvé válnak, akkor

⁵⁰ Korinek, 1988, 76. o.

⁵¹ Korinek, 2004, 369–370. o.

⁵² Rózsa, 1977, 392. o.

értelmszerűen csökken a szexuális bűncselekmények száma anélkül, hogy az emberek magatartásában mélyreható változás következett volna be.

1938-ban a 765 személyt ítélték el a magyar bíróságok nemi erkölcs elleni bűncselekmény miatt. Ez a szám a második világháborút követően eleinte csökkent, az 50-es évek végétől megugrott, majd 1964-től kezdődően egy újabb emelkedést követően hullámozott. Ebben az időszakban évente átlag 1000 – 1200 terheltnek mondták ki a bűnösségét szexuális deliktum miatt. Meg kell azonban jegyezni, hogy a változások jogszabályi módosításokra is visszavezethetők.⁵³

A XX. század utolsó két évtizedében a hazai bűncselekmények és az ismertté vált elkövetők számának határozott növekedése volt megfigyelhető, a 80-as évek legvégén és a 90-es évek elején bekövetkezett politikai és alkotmányos rendszerváltás időszakában ez a folyamat felgyorsult. 1980-ban 130 470 deliktumot és 72 880 elkövetőt regisztráltak, 1989-ben ez a szám 225 393, illetve 88 932 volt, míg 1992-re a megvalósított büntető törvényi tényállások száma elérte a 447 215-öt, 132 644 tétessel.⁵⁴ A későbbiekben további növekedés, majd stagnálás, illetve szélsőséges eltéréseket nem produkáló ingadozás következett be. Tárgyunkat érintően a kriminálstatistika legutóbbi adatai a következők:

⁵³ uo. 400. o.

⁵⁴ Nyíri, 1993

A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények alakulása Magyarországon (2002–2006)

Ev	2002	2003	2004	2005	2006
kettős házasság	1	4	1	1	1
családi állás megváltoztatása	9	2	5	2	1
kiskorú elhelyezésének megváltoztatása	34	65	39	57	43
kiskorú veszélyeztetése	1073	1316	1973	2039	1809
tiltott pornográf felvétellel visszaélés	144	80	5832	11489	15183
tartás elmulasztása	2398	2524	2771	2764	2668
erőszakos közösetés	293	256	267	264	206
szemérem elleni erőszak	222	279	298	378	273
természet elleni fajtalanság (hatályon kívül)	12	2	0	0	0
természet elleni erőszakos fajtalanság (hatályon kívül)	83	16	1	0	0
megrontás Btk. 201. § (14. évét be nem töltött személlyel közösetés vagy 18 éven felüli személy gyermekkorúval fajtalankodik)	176	191	204	215	168
megrontás Btk. 202. §. (gyermekkorút rábír arra, hogy mással közösetüljön vagy fajtalankodjon)	2	5	2	1	6
vérfertőzés	13	16	11	33	15
üzletszerű kéjelgés elősegítése	51	45	47	36	31
kitartottság	67	69	51	36	37
kerítés	99	97	76	39	260
szeméremsértés	289	289	341	363	251
a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények összesen:	4966	5256	11919	17717	20952

Forrás: ORFK. http://www.police.hu/data/1371006/bcs_k_ossz2002_2006.pdf

Jól látszik, hogy az egyébként igen jelentősnek (2002-től 2006-ig több mint négyszeres) nevezhető növekedés alapvetően a tiltott pornográf felvétellel való

visszaélés esetszámának megugrására vezethető vissza. Tény azonban, hogy ezek az ügyek zömmel a technika fejlődése, részben pedig a rendőrség erre irányuló felderítési erőfeszítéseinek fokozása miatt kerültek be a bűnügyi statisztikába.⁵⁵ Nem elsősorban a gyermeki sértettek számának növekedése áll a változás mögött, hanem az, hogy ugyanazon sértett ugyanazon felvétele több alkalommal jelenik meg a számítógépeken. Természetesen ez is komolyan veendő és fontos adat, azonban a jelenség társadalomra veszélyességének, a nemi erkölcs elleni cselekmények súlyosságának a nagyfokú növekedését nem jelenti. Ezt leszámítva a vizsgált kategóriában lényeges változás nem figyelhető meg. Hangsúlyozni kell mindazonáltal, hogy egyes cselekményeknél (például vérfertőzés) igen magas látenciával kell számolni, míg bizonyos deliktumok esetében a dolgok logikájánál fogva a bűnös magatartás ritkábban marad rejtve (például a tartási kötelezettség elmulasztása esetén a jogosultnak általában egzisztenciális érdeke a feljelentés).

Az ismertté vált bűnelkövetők száma Magyarországon (2005-2006)					
	2005. év		2006. év		2005=
	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)	
Ismertté vált elkövetők összesen	140211	100,0	129991	100,0	92,7
- házasság, család, ifj. és nemi erkölcs elleni	4414	3,3	4065	3,3	92,1
Természetes személyek és szervezetek sérelmére elkövetett kiemelt bűncselekmények előfordulása Magyarországon 2005-2006. év					
	2005. év		2006. év		2005=
	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)	
TERMÉSZETES SZEMÉLY SÉRELME	240208	100,0	232797	100,0	96,9
<i>Ismeretlen természetes személy</i>	16143	6,7	18632	8,0	115,4
<i>Ismert természetes személy</i>	224065	93,3	214165	92,0	95,6
Ebből:					
- házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs elleni	3870	1,6	3673	1,6	94,9

Forrás: A bűnözés alakulása Magyarországon 2006-ban. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. <http://crimestat.b-m.hu/DefaultLoad.aspx>

Az ismerttetett adatok megerősítik, hogy a nemi erkölcs elleni cselekmények száma kiugróan magasnak nem nevezhető. Ugyanakkor jogos aggodalom fogalmazódik meg a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájában.⁵⁶

⁵⁵ Peszleg, 2004

⁵⁶ 115/2003 (X.28.) OGY határozat melléklete, 2.3. pont

Eszerint a korábbi években az ismertté vált szexuális bűncselekmények áldozatainak fele sem volt gyermek- és fiatalkorú, addig a dokumentum elfogadását megelőző három évben ez az arány 60 százalék körülire emelkedett (2000-ben 60; 2001-ben 58,5; 2002-ben 57,7 százalék). A cselekmények jelentős részénél a sértett és az elkövető családi, rokoni, ismerősi kapcsolatban volt.

Nemzetközi összehasonlításban azt lehet mondani, hogy a szexuális bűncselekmények általi viktimizáció a fejlett országokban a lakosság 1-2%-át érinti, az 1988-ban, majd a XX. század utolsó évtizedében elvégzett felmérések adatai alapján. Néhány évben és néhány országban magasabb értékek is mutatkoztak, 5%-osnál nagyobb ilyen bűnügyi leherheltség azonban csak 1988-ban Ausztráliában volt. A tendencia néhány kivételtől eltekintve inkább csökkenő.⁵⁷

Közép- és Kelet-Európában 1992-ben és 1996-ban a nagyvárosokban végeztek felmérést. Ennek eredményeként (a két kutatás adatainak kombinálásával kidolgozott mutatók alapján) azt lehetett megállapítani, hogy a nők elleni szexuális támadások (tehát nem minden nemi erkölcs elleni cselekmény) a fejlett országok fenti adataihoz hasonló értékeket jeleztek. Érdekességgént meg lehet jegyezni, hogy Magyarország esetében ez nulla volt, ami a korábban kifejtettekkel összevetve metodológiai-mintavételi problémára is utalhat. Észtországban például 2,2%-ot mutattak ki, Lengyelországban 2,1-et. Igaz, Szlovákiában is mindössze 0,2%-ot rögzítettek, a legmagasabb arányszámot Csehországban mérték: 4,3%-ot.⁵⁸

Az afrikai, latinamerikai, valamint ázsiai fejlődő országok nagyvárosaira vonatkozó ugyanezen szám már gyakrabban emelkedett 5% fölé, de többször (például Dar es Salaam, Kairó, Pápua Új Guinea esetében) még 10%-nál is magasabb értéket mutatott. Mindazonáltal ebben a csoportban is voltak kevésbé veszélyeztetett települések (Bombay: 0,5%, Manila: 1,2%). Általánosságban el lehet mondani, hogy Ázsiában a fejlett országokéhoz hasonló (2,1%), míg Észak-Afrikában jóval magasabb: 7,8%-os átlagérték volt, Latin-Amerikában pedig 3,9%-os.⁵⁹

A feljelentési hajlandóság a fejlett országok csoportjában általában alacsonynak mondható a szexuális viktimizáció eseteiben. A kérdés az volt, hogy a felmérés előtti öt évben utoljára ellene elkövetett ilyen deliktum miatt fordult-e a megkérdezett a bűnüldöző hatósághoz. Ebben jóval nagyobb eltérések voltak az egyes országok adatai között, mint az áldozattá válás gyakoriságát illetően. Olaszországban a megkérdezettek 4,5%-a tett feljelentést, (az 1987-1991-es időszakra vonatkozóan), Észak-Írországból (1991-1995) pedig 42,5. Érdekes, hogy ebben a tekintetben viszont a fejlődő országoknál a hatóságokba vetett bizalom általában magasabb. Tanzániában a válaszadók 28,6%-a tett feljelentést, míg Argentínában 45,6%-uk.⁶⁰

⁵⁷ http://ruljis.leidenuniv.nl/group/jfcr/www/icvs/data/i_VIC.HTM

⁵⁸ http://ruljis.leidenuniv.nl/group/jfcr/www/icvs/data/CE_vic.htm

⁵⁹ http://ruljis.leidenuniv.nl/group/jfcr/www/icvs/data/D_vic.htm

⁶⁰ http://ruljis.leidenuniv.nl/group/jfcr/www/icvs/data/I_report.htm; valamint http://ruljis.leidenuniv.nl/group/jfcr/www/icvs/data/D_report.htm

Irodalom:

- Angyal Pál (1937): A szemérem elleni bűntettek és vétségek. Athenaeum, Budapest
- Attorney General's Commission on Pornography, Final Report (1986): US Department of Justice, Washington D.C.
- Bittles, Alan H. (2005): Genetic Aspects of Inbreeding and Incest. In: Wolf, Arthur P. – Durham, William H. (eds.): Inbreeding, Incest, and the Incest Taboo – The State of Knowledge at the Turn of the Century. Stanford University Press, Stanford, California, pp. 38–60.
- Caspi, Avshalom - Moffitt, Terrie E. – Rutter, Michael - Silva, Phil A. (2001): Sex Differences in Antisocial Behaviour: Conduct Disorder, Delinquency, and Violence in the Dunedin Longitudinal Study. Cambridge University Press, Cambridge, U.K.
- Crouch, Margaret A. (2001): Thinking about Sexual Harassment: A Guide for the Perplexed. Contributors. Oxford University Press, Oxford
- Engels, Friedrich (1977): A család, a magántulajdon és az állam eredete. In: Recski Ágnes (szerk.): Marx és Engels válogatott művei. III. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 457–571. o.
- Fehér Lenke (1997): Bűnözés és prostitúció. In: Lévai Katalin – Tóth István György (szerk.): Szerepváltozások – Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről. TÁRKI – Munkaügyi Minisztérium, Budapest, 139–150. o.
- Fenichel, Otto (1999): The Psychoanalytic Theory of Neurosis. Routledge, London (az 1946-os első kiadás reprintje)
- Fiebert, Martin S. – Gonzalez, Denise M. (1997): Why Women Assault: College Women who Initiate Assaults on their Male Partners and the Reasons Offered for such Behavior. *Psychological Reports*, vol. 80., pp. 583–590.
- Fitzpatrick, John J. (1976): Psychoanalysis and Crime: A Critical Survey of Salient Trends in the Literature. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 423., Crime and Justice in America: 1776–1976, pp. 67–74.
- Freud, Sigmund (1982): Die Verbrecher aus Schuldbewußtsein. In: Sigmund Freud: Studienausgabe. Band X. Bildende Kunst und Literatur. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, S. 252–253.
- Korinek Beáta (2004): A stalking. In: Korinek László – Köhalmi László – Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 117–130. o.
- Korinek László (1988): Rejtett bűnözés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Korinek László (1995): Félelem a bűnözéstől. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Korinek László (2004): Egyetemi hallgatók szexuális viktimizációjának nemzetközi összehasonlító elemzése. *Jogtudományi Közlemény*, 11. szám, 369–383. o.
- Lombroso, Caesar – Ferrero, William (1895): The Female Offender. T. Fisher Unwin, London
- Messerschmidt, James W. (1986): Capitalism, Patriarchy, and Crime: Toward a Socialist Feminist Criminology. Rowman & Littlefield, Totowa, New Jersey, USA
- Nagy János, 1938: A község rendszete. Martineum Rt., Szombathely
- Nyíri Sándor (1993): A bűnözésről és a bűnmegelőzésről. *Rendészeti Szemle*, 5. szám, 7–13. o.
- Peszleg Tibor (2004): Internet és pedofília. *Belügyi Szemle*, 11–12. szám, 54–66. o.
- Rafter, Nicole Hahn – Natalizia, Elena M (1981): Marxist Feminism: Implications for Criminal Justice. *Crime & Delinquency*, vol. 27., no. 1, pp. 81–98.
- Rózsa János (1977): Szexuális bűnözés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Saguy, Abigail C. (2003): What is Sexual Harassment? University of California Press, Berkeley, CA
- Sampson, Adam (1994): Acts of Abuse: Sex Offenders and the Criminal Justice System. Routledge, New York
- Sárközi Irén (1995): A szexuális zaklatás, mint a diszkrimináció sajátos megjelenési formája. *Belügyi Szemle*, 7-8. szám, 104–109. o.
- Schneider, Hans Joachim (1987): Kriminologie. Walter de Gruyter, Berlin – New York
- Stein, Laura (1999): Sexual Harassment in America: A Documentary History. Greenwood Press, Westport CT
- Stevenson, Michael R. (1999): Sexual Victimization: Responses from the U.S. Congress. In: Paludi, Michelle Antoinette (ed.): The Psychology of Sexual Victimization: A Handbook. Greenwood Press, Westport CT, pp. 171–183.
- Tamási Erzsébet (2006): Nemek és bűnözés. In: Gönczöl Katalin – Kerezi Klára – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): Kriminológia – Szakkriminológia. Complex Kiadó, Budapest, 543–558. o.
- Thomas, Terry (2005): Sex Crime: Sex Offending and Society. Willan Publishing, Cullompton, Devon (UK)
- Thomas, William Isaac (1923): The Unadjusted Girl. Little Brown and Company, Boston
- Thun Éva (2000): A szexuális zaklatás mint társadalmi jelenség. *Belügyi Szemle*, 4–5. szám, 14–23. o.
- Virág György – Kó József (1998): Lakossági vélemények a szexuális erőszakról. *Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok*, XXXV. OKRI, Budapest, 250–375. o.